

ISSN (печ.) 2079-620X

ISSN (онлайн) 2617-5193

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
ХАБАРШЫСЫНЫҢ
ЭКОНОМИКА сериясы

ECONOMIC Series of the
BULLETIN
of the L.N. Gumilyov ENU

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ серия
ВЕСТНИКА
ЕНУ имени Л.Н. Гумилева

№ 3 • 2018

2010 жылдан бастап шығады
Founded in 2010
Издается с 2010 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Астана, 2018
Astana, 2018

Бас редакторы
С.Б. Мақыш
э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары

А.М. Бакирбекова, э.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Редакция алқасы

Алибекова Б.А.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Байжолова Р.А.	э.ғ.д., проф.(Қазақстан)
Бейсенова Л.З.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Егембердиева С.М.	э.ғ.д. проф. (Қазақстан)
Керімбек Ғ. Е.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Кемел М.	э.ғ.д. ,проф. (Қазақстан)
Кирдасинова К.А.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Кучукова Н.К.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Лавровский Б.Л.	д.э.н., проф.(Ресей)
Мадиярова Д.М.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Майдырова А.Б.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Муталиева Л.М.	э.ғ.к., доцент(Қазақстан)
Никифорова Е.В.	д.э.н., проф.(Ресей)
Петрова М.	доцент (Болгария)
Санг Кю Ли	PhD, проф.(Оңтүстік Корея)
Сембиева Л.М.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Сидорович А.В.	э.ғ.д., проф. (Ресей)
Сыздықбаева Б.У.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Толысбаев Б.С.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Урузбаева Н.А.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Шалболова У.Ж.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Редакцияның мекен-жайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қ. Сәтпаев к-сі, 2, 408 б.
Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31432)
E-mail: vest_econom@enu.kz

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген:
Д. Байтлесова

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысының экономика сериясы

Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 18.02.14ж.
№ 14171-Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 50 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі,13/1,
тел.: (7172)709-500 (ішкі 31432)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief

S.B. Makysh

Doctor of Economic Sciences, Professor (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief

A.M. Bakirbekova, Can. of Economic Sciences
(Kazakhstan)

Editorial board

Alibekova B.A.	Can. of Economic Sciences (Kazakhstan)
Baizholova R.A.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Beisenova L.Z.	Can. of Economic Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Kerimbek G.E.	Can. of Economic Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Kemel M.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Kirdasinova K.A.	Can. of Economic Sciences, Assoc.Prof.(Kazakhstan)
Kuchukova N.K.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Lavrovskii B.L.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Russia)
Madiyarova D.M.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Maidyrova A.B.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Mutaliyeva L.M.	Can. of Economic Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Nikiforova E.V.	Doctor of Economic Sciences, Prof.(Russia)
Petrova M.	Assoc.Prof. (Bulgaria)
Sembieva L.M.	Doctor of Economic Sciences , Prof. (Kazakhstan)
Shalbolova U. Zh.	Doctor of Economic Sciences , Prof. (Kazakhstan)
Sidorovich A.V.	Doctor of Economic Sciences , Prof. (Russia)
Sung-Kyu Lee	PhD, Prof. (South Korea)
Syzdykbayeva B.U.	Doctor of Economic Sciences , Prof. (Kazakhstan)
Tolysbayev B.S.	Doctor of Economic Sciences , Prof. (Kazakhstan)
Urusbayeva N.A	Doctor of Economic Sciences , Prof. (Kazakhstan)
Yegemberdiyeva S.M.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)

Editorial address:2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008
Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31432)
E-mail: vest_econom@enu.kz

Responsible secretary, computer layout:
D. Baytlessova

Economic Series of the bulletin of the L.N. Gumilyov ENU

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan Registered by Ministry culture and information of Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 14171-Ж from 18.02.14

Periodicity: 4 times a year

Circulation: 50 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31432)

Главный редактор
С.Б. Макыш
д.э.н., профессор (Казахстан)

Зам. главного редактора   **А.М. Бакирбекова**, к.э.н., доцент (Казахстан)

Редакционная коллегия

Алибекова Б.А.	к.э.н. доцент (Казахстан)
Байжолова Р.А.	д.э.н., проф(Казахстан)
Бейсенова Л.З.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Егембердиева С.М.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Керимбек Г. Е.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Кемел М.	проф., д.э.н. (Казахстан)
Кирдасинова К.А.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Кучукова Н.К.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Лавровский Б.Л.	д.э.н., проф.(Россия)
Мадиярова Д.М.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Майдырова А.Б.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Муталиева Л.М.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Никифорова Е.В.	д.э.н., проф.(Россия)
Петрова М.	доцент (Болгария)
Санг Кю Ли	PhD, проф. (Юж. Корея)
Сембиева Л.М.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Сидорович А.В.	д.э.н., проф. (Россия)
Сыздыкбаева Б.У.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Толысбаев Б.С.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Урузбаева Н.А.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Шалболова У.Ж.	д.э.н., проф.(Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. К. Сатпаева, 2, каб. 408
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31432)
E-mail: vest_econom@enu.kz

Ответственный секретарь, компьютерная верстка:
Д. Байтлесова

Экономическая серия вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № 14171-Ж от 18.02.14 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 50 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1,
тел.: (7172)709-500 (вн.31432)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

МАЗМҰНЫ

Экономикалық теория

Есберген Р.Ә., Аман Қ. Ақтөбе облысының ауыл шаруашылығын қарқынды дамыту мәселелері... 8

Экономика және кәсіпкерлік

Ерниязов Т.Н., Мырзахмет М.К. Нарықтық барометр. Нарық көрсеткіштерін пайдалана отырып нарықтық талдау әдістері..... 19

Ерумбаев А.Т. Көлеңкелі экономиканың Қазақстанның өңірлік әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштерінің динамикасына әсері..... 24

Мелдеш Д.Е. Мемлекеттік жеке-меншік әріптестіктің дамуы..... 28

Мемлекеттік аудит

Жұпышева А.О., Макыш С.Б. Мемлекеттік экологиялық аудитты жүргізу процессінің шетелдік тәжірибесі..... 33

Туризм

Кенжебаева А. Қазақстандағы қолжетімді туризмді дамытуда саяхат кедергілерінің әсері 39

Сейдуалин Д.А., Мәулен М.Ф. Туризм мен қызмет көрсету индустриясында цифрлы технологияларды қолдану..... 45

Сыздықбаева Б.Ұ., Раимбеков Ж.С. Аймақтық деңгейде туризмді дамытудың кластерлік саясаты... 50

Қаржы

Мукушев А.Б., Есенова Г.Ж., Досалиев Б.А., Мукушев С.Б., Адильбекова Б.А. Қаржы пирамидасын Mathcad ортасында модельдеу 56

Менеджмент

Васильева О.А., Ямпольская Д.О., Турусин Д.И. Ресей жастарының көшбасшылық әлеуеті: ішкі және сыртқы көзқарас..... 63

Куангалиева Т.К., Амалбек Г.Қ. Кәсіпорынның дағдарысқа қарсы басқару мәселелері 74

Ноғайбаев М.А. Мұнай-химия өнеркәсібін мұнай өнеркәсібінің келешегі зор саласы ретінде дамыту..... 80

ECONOMIC SERIES
OF THE BULLETIN OF THE L.N. GUMILYOV ENU № 3 • 2018

CONTENTS

Economic theory

- Yesbergen R.A., Aman K.** Problems of Intensive Development of Agriculture of Aktobe Region..... 8

Economics and entrepreneurship

- Yerniyazov T. N., Myrzakhmet M. K.** Market barometer. The methods of market analysis with the use of market indicators..... 19
- Yerumbayev A.** The influence of the shadow economy on the dynamics of indicators of the regional socio-economic development of Kazakhstan..... 24
- Meldesh D.** Development of public - private partnership in the social sphere of the Republic of Kazakhstan..... 28

State audit

- Zhupysheva A.O., Makysh S.B.** Foreign Experience of the State Environmental Audit..... 33

Tourism

- Kenzhebayeva A.** Impact of travel obstacles on the development of accessible tourism in Kazakhstan..... 39
- Seidualin D.A., Maulen M.G.** The use of digital technologies in tourism industry and services 45
- Syzdykbayeva B.U., Raimbekov Zh.S.** Cluster-based policy tourism development at the regional level..... 50

Finance

- Mukushev A.B., Esenova G.Zh., Dosaliyev B.A., Mukushev S.B., Adilbekova B.A.** Modeling the financial pyramid through the Mathcad 56

Management

- Vasilyeva O.A., Yampolskaya D.O., Turusin D.I.** Leadership potential of Russian youth: an inside and outside look..... 63
- Kuangalieva T.K., Amalbek G.K.** Problems of Anti-Crisis Management of the Enterprise..... 74
- Nogaibayev M.A.** Development of the petrochemical industry as a promising area of the oil industry..... 80

СОДЕРЖАНИЕ

Экономическая теория

Есберген Р.А., Аман К. Проблемы интенсивного развития сельского хозяйства Актюбинской области..... 8

Экономика и предпринимательство

Ерниязов Т.Н., Мырзахмет М.К. Рыночный барометр. Методы анализа рынка с использованием рыночных индикаторов..... 18

Ерумбаев А.Т. Влияние теневой экономики на динамику показателей регионального социально-экономического развития Казахстана..... 24

Мелдеш Д.Е. Развитие государственно-частного партнерства..... 28

Государственный аудит

Жупышева А.О., Макыш С.Б. Зарубежный опыт проведения государственного экологического аудита..... 33

Туризм

Кенжебаева А. Влияние туристических ограничений на развитие доступного туризма в Казахстане..... 39

Сейдуалин Д.А., Маулен М.Г. Использование цифровых технологий в индустрии туризма и сервиса 45

Сыздыкбаева Б.У., Раимбеков Ж.С. Кластерная политика развития туризма на региональном уровне..... 50

Финансы

Мукушев А.Б., Есенова Г.Ж., Досалиев Б.А., Мукушев С.Б., Адильбекова Б.А. Моделирование финансовой пирамиды посредством Mathcad..... 56

Менеджмент

Васильева О.А., Ямпольская Д.О., Турусин Д.И. Лидерский потенциал российской молодежи: взгляд изнутри и снаружи..... 63

Куангалиева Т.К., Амалбек Г.К. Проблемы антикризисного управления предприятием 74

Ногайбаев М.А. Развитие нефтехимической отрасли как перспективное направление нефтяной индустрии..... 80

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысының экономика сериясы – № 3 • 2018, 74-79 б.
Economic Series of the bulletin of the L.N. Gumilyov ENU – № 3 • 2018, 74-79 pp.
<http://bulecon.enu.kz/>; E-mail: vest_econom@enu.kz

XFTAP 06.39

Т.К. Қуанғалиева, Г.Қ. Амалбек

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: jaina_24.94@mail.ru)

Кәсіпорынның дағдарысқа қарсы басқару мәселелері

Аннотация. Дағдарысқа қарсы басқару қазақстандық компаниялар үшін маңызды және өзекті мәселе. Қазақстанда кәсіпкерлікке қатысу үшін барлық жағдай жасалған. Дегенмен, ұйымдар дағдарысқа қарсы басқаруды игере алмай, жылдан жылға банкротқа ұшыраған ұйымдар саны ұлғайып келеді. Осы мәселе төңірегінде, кәсіпорын шығындарының пайда болуы, шығындарды басқару және шығындарды тиімсіз басқарған жағдайда ұйымның дағдарысқа ұшырау қаупі қарастырылған. Дағдарыс жағдайларының пайда болу факторларына үлкен назар аударылған. Мақалада дағдарысқа қарсы басқарудың кезеңдері, дағдарыс кезіндегі кәсіпорынның жағдайы және дағдарыстан шығудың негізгі стратегиялары, сонымен бірге, тәуекел көздері және экономиканың дамуы жағдайында тәуекелдерді төмендету әдістері, дағдарыстың кәсіпорынға, ұйым қызметкерлеріне тигізетін залалы мен дағдарыстан кейінгі кәсіпорынның жағдайы, бәсекелестік және нарықтағы орнын ұстап қалу мүмкіндіктері қарастырылған.

Түйін сөздер. Дағдарыс, кәсіпкерлік, дағдарысқа қарсы басқару, банкрот, әртараптандыру, кепіл, стратегия, шығындар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2018-3-74-79>

«Дағдарысқа қарсы басқару» термині жақында пайда болған. Бұл терминнің пайда болу себебі, банкрот болуға жақын компаниялар санының көбеюі. Кейбір компаниялар үшін дағдарыс - нарықтық экономикадағы қалыпты жағдай, Дарвин теориясы бойынша тек мықтылар ғана аман қалады.

«Қоршаған ортаға» сай келмейтін ұйымдар мықты жақтарын пайдаланып нарыққа бейімделу керек не болмаса мүлдем қызметін тоқтату қажет. Мәселен, Жапонияда, ай сайын 3000-ға жуық шағын және орта ұйымдар нарықта өз қызметін тоқтатады, шамамен сол шамаға жуық жаңа ұйымдар пайда болады.

Қазақстандық кәсіпорындардың дамуына және тиімді қызмет атқаруы үдерісінде пайда болатын қаржылық, өндірістік, технологиялық, маркетингтік, ұйымдастырушылық және тағы басқа проблемалар қазіргі таңда өзекті мәселелер қатарында. Сол себепті, дағдарысқа қарсы кәсіпорынды басқару барысында дағдарыстың алдын-алу, ал дағдарыс орын алған жағдайда сыртқы ортаға әсер етуін төмендету және дағдарысқа қарсы тұруда инновациялық ұстанымдарға ие болу қажет [1].

Кәсіпорынды дағдарысқа қарсы басқару - стандартқа сай келмейтін басқарушылық шешімдер, тәжірибелер мен білімді қажет ететін өте күрделі үдеріс. Дағдарысқа қарсы инновация - дағдарыстық жағдайлардан алып шығу үшін кәсіпорынға енгізілетін инновациялардың бір түрі. Ұйымдағы дағдарыс факторлары ретінде өнім сапасының төмендігін, технологиялық тәртіптің бұзылуын, техникалық құралдардың ескіруін, үлкен көлемдегі несиелік қарыздарды қарастыруға болады. Оның себептері болып, қаржы-экономикалық қателіктер, жалпы экономика жағдайы, персоналдардың төмен дәрежелілігі, ынталандыру жүйесінің жетіспеулігі [2].

Дағдарысқа түскен кәсіпорын басшылығының дағдарысқа қарсы ұстанған тәсілі, ұйымның тиімділігін арттырудың жаңа алғышарттарын жасауға мүмкіндік береді, дағдарысқа қарсы сипаттағы мақсаттарға қол жеткізу үшін ұзақ мерзімді мақсаттарды көздейтін негізгі құралдар ретінде дағдарысқа қарсы шараларсыз мүмкін емес. Бұл тәуекел деңгейін төмендетеді, бәсекеге қабілеттілігін арттырады және компанияның тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Ұйымның тиімді қызмет етуі дағдарысқа қарсы басқару жүйесіне тікелей қатысты. Ұйымның ұстанған стратегиясы, мақсаты, миссиясы дұрыс қойылған болса, сонымен бірге ұйым қажетті новаторлық-креативті қасиетке ие персоналдармен қамтамасыз етілген, қызметкерлерді ынталандыру, бейімделу, біліктілігін жоғарылату үшін оқыту жүйелері ұйымның қызметіне тікелей әсер етеді.

Дағдарысқа қарсы күресте қаржы менеджменті маңызды рөл атқарады (нарықтық экономикада алдын-ала болжаудың қаржылық әдістерінің кеңейтілген жүйесі және кәсіпорынның банкроттықтан ықтимал қорғау мүмкіндігі). Кәсіпорында банкроттыққа жол бермеу және дағдарысқа жол бермеу жөніндегі бағдарламаны әзірлеу үшін кәсіпорынның қаржылық жағдайын және барлық шаруашылық қызметін толық талдау қажет. Кәсіпорынның дағдарыс жағдайында қаржылық тұрақтандыру келесі кезеңдерде жүзеге асырылуы тиіс:

- кәсіпорынның төлем қабілетсіздігін жою;

- кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын қалпына келтіру;
- кәсіпорынның ұзақ мерзімді қаржылық тепе-теңдігін қамтамасыз ету[3].

Кәсіпорынның ағымдағы қаржылық жағдайының маңызды сипаттамасы оның өтімділігі (түрлі міндеттемелерді уақытында төлеу мүмкіндігі) болып табылады. Сыртқы міндеттемелер салықтық жүйеге қатысты міндеттемелерді қамтиды (салықтар, айыппұлдар, сондай-ақ түрлі қорларға төлемдер); банктерге және қаржы компанияларына, яғни қаржы-несие жүйесіне дейін; кредиторлар алдындағы өздеріне жеткізілген өнімдер (міндеттемелер) бойынша міндеттемелер. Ішкі міндеттемелер кәсіпорынның қызметкерлеріне және акционерлерге (жалақы, сыйақылар, дивидендтер және т.б.) жатады. Қызметкерлерге жалақы төлеу, салық және бюджетке төленетін басқа төлемдерді уақтылы төлеу ұйымның төлем қабілетсіздігінің айқын белгісі болып табылады [4]. Мәселен, еліміздегі көптеген Ұлттық және ірі кәсіпорындарда дағдарыс, тәуекел, стратегия менеджерлері шетелден шақыртылады. Сәйкесінше, олардың еңбекақысы басқа қызметкерлерден қарағанда әлдеқайда көбірек болмақ. Мәселен, ҚР Денсаулық сақтау және әлеуметтік-мәдени даму министрлігінің мәлідемесі бойынша 2016 жылы шет елден 32 363 шет ел азаматтарына Қазақстанда жұмыс істеуге рұқсат берілген.

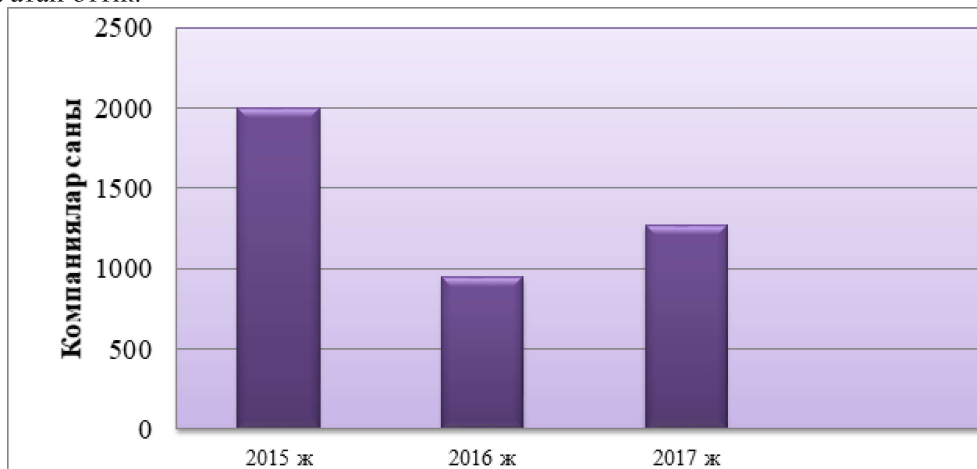
1-кесте

Қазақстанда жұмыс істеуге рұқсат берілген шетел азаматтары саны

Басшылары мен олардың орынбасарлары (адам)	Құрылымдық бөлімшелердің басшылары (адам)	Білікті мамандар (адам)	Мамандар (адам)
1987	5958	13968	10450
Қытайдан	Түркиядан	Украинадан	Өзбекстаннан
13373	4844	1620	1303
Ескерту: ҚР-ның Қаржы Министрлігінің Кірістер комитетінің http://kgd.gov.kz/kk/section/2017-god сайтындағы мәлімет негізінде құрастырылған			

Жоғарыдағы кестеден көріп отырғанымыздай, Қазақстан кәсіпорындарында Қытай азаматтары алдыңғы орында, одан кейін Түркия азаматтары елімізде жұмыс атқарады. 1987 шет ел азаматтары басшылық қызметте болса, 5958 шет ел азаматтары құрылымдық бөлімшелер басшылығы қызметін атқарады. Бұл дегеніміз, ұйым басшылығы шетелдік қызметкерлерге салыстырмалы түрде 2-3 есе артық ақша жұмсайды. Бұл көрсеткіш елімізде біліктілігі жоғары, тәжірибесі мол мамандардың жоқтығын көрсетеді.

Алайда, басшылық қызметте отырған шетелдік азаматтардың біліктілігі мен білімінің арқысында бірнеше компаниялар нарықта өз орындарын сақтап тұр. Ұйым басшысы шетел қызметкерін жалдағаны үшін мемлекеттік бюджетке салық төлеп отырады. Қазақстандық ұйымдардың дағдарыс жағдайына тап болып, банкротқа ұшырауының бір себебі- ұйымдағы шығындарды басқара алмауын жоғарыда атап өттік.

1-Сурет – Банкротқа ұшыраған компаниялар саны

Ескерту: ҚР-ның Денсаулық сақтау министрлігі сайтындағы <http://koos.mz.gov.kz/kk/kategorii/smi-o-nas> мәлімет негізінде құрастырылған

1-суретте көріп отырғанымыздай жыл сайын банкротқа ұшыраған компаниялар саны аз емес. Мәселен, 2015 жылы 1997 ұйым, 2016 жылы 947 ұйым, ал 2017 жылы 1274 ұйым компаниядағы шығындарды басқара алмай, дағдарысқа ұшырап, соңында банкротқа айналған. Кәсіпорын салық, міндетті зейнетақы қоры, несиелер және кедендік төлемдер сияқты шығындарды дұрыс басқара алмаса дағдарысқа тап болуы әбден мүмкін. Нәтижесінде, бәсекелестік төмендеп, нарықтағы орынан айырылып, мемлекет және қызметкерлер алдында міндетті болып қалады.

Демек, банкроттықтың жасырын фазасында кәсіпорынның кірістілігі төмендейді немесе міндеттемелердің орташа құны (сыртқы және ішкі) артады. Ұйымның осы жағдайынан шығу үшін операциялық шаралар (шығындарды өтеу, резервтерді анықтау, мамандарды тарту, төлемдерді кейінге қалдыру, қарыздарды пайдалану және т.б.) қажет.

Ақша қаражаттарының қозғалысын басқару мынадай міндеттерді шешуге тиіс: кірістерді сатудың көлемін ескере отырып, табыстарды жоспарлау, кірістер мен ағымдағы міндеттемелер арасындағы белгілі бір арақатынасты қолдау, ішкі резервтерді жұмылдыру, міндеттемелерді өтеу және резервтерді ұстап қалу үшін кірістерді жұмсау[2].

Банкроттықтың алғашқы белгілері қолма-қол ақшамен байланысты проблемалармен, сондай-ақ баланстың құрылымы мен қаржылық нәтижелерінің түбегейлі өзгерістерімен расталады. Дағдарыстың алдын алу немесе азайту бойынша стратегиялық шараларға мыналар жатады: кәсіпорынның жағдайын және оның әлеуетін талдау және бағалау; дағдарысты еңсеру үшін өндірістік бағдарламалар әзірлеу; қаржылық қолдау, маркетингтік зерттеулер, техникалық қайта жабдықтау, әкімшілік жұмысты және басқа да көздерді жетілдіру есебінен кірістердің артуы[6].

Шығыстардың күрт артуы иррационалды құрылыммен және көптеген әкімшілік қызметкерлермен, ескірген технологияларды, құралдарды және еңбек объектілерін пайдалануымен байланысты болуы мүмкін. Кәсіпорындардың ұстанымы қызметкерлердің біліктілігіне, өндірістің техникалық деңгейіне, командадағы қарым-қатынасқа, тиімді жұмысқа ынталандырудың жоқтығына айтарлықтай әсер етеді.

Төлем қабілетсіздігінің бір индикаторы кәсіпорынның қаржылық айналымын талдау барысындағы шығындардың болуы. Шығынның шығу себептері: нарықпен жұмысты қанағаттанарлықсыз ұйымдастыру; өнімді өндірудегі өзіндік құнға кеткен негізгі қызмет ету шығындарының түсімінен артық болуы, ұйымның операциялық емес қызметінің шығындары (мысалы, әлеуметтік және мәдени объектілерді ұстауға байланысты)[7].

Дағдарыс жағдайының пайда болуы әртараптандырылған өнім ауқымының, иррационалды маркетинг саясатының, негізгі құралдардың құнсыздануының, инвестициялық ресурстардың мол көлемін, ұзақ құрылыс және монтаж жұмыстарының, инвестициялық жобаларды іске асырудан төмен пайда алудың, инвестициялық басқарудың тиімсіз басқарылуының және басқа да факторлардың болмауына байланысты болуы мүмкін.

Төлем ресурстары ретінде, ең алдымен, ақша қаражаттары мен қысқа мерзімді қаржылық салымдар қарастырылуы керек. Бұл ұйымның ең мобильді активтері.

Оларды пайдалана отырып, компания қазіргі қарыздарды өтеуге қабілетті. Қолма-қол ақшаның жетіспеушілігімен және бағалы қағаздарға қысқа мерзімді қаржы салымдарымен ол ақшалай қаражатқа дебиторлық берешек сияқты активтерді тарта алады. Егер бұл қысқа мерзімді берешекті өтеу үшін жеткіліксіз болса, материалдандырылған ағымдағы активтерді (қорлар мен шығындар) төлем ресурстарына айналдыру керек.

Тәуекел - белгілі бір шешімдер немесе іс-әрекеттер нәтижесінде қандай да бір ықтималдықпен орын алатын жағдай; табиғат апаттарының белгісіздігінен туындайтын объективті құбылыс; тиісті табыс немесе шығынға ұшыраудағы белгісіздік.

Зиян, жоғалту, жоғалтқан мүмкіндікке (пайда) байланысты тәуекел пайда болады. Бұған дейін тәуекел тек қауіп-қатер болып есептелінеді.

Тәуекелдерді басқару процесіне мыналар жатады: ықтимал тәуекел көздерін анықтау (өнімдерді сату шарттары, қаржы саласындағы өзгерістер, экономикалық саясат және т.б.); талдау және тәуекелді бағалау (экономикалық залалды сандық бағалаумен есептеу); тек қана кездейсоқ және күтпеген табиғат оқиғаларын болдырмау және бақылау жөніндегі шараларды әзірлеу.

Тәуекелді төмендетудің (бейтараптандырудың) негізгі әдістері мыналарды қамтиды: сақтандыру, хеджирлеу, әртараптандыру, әлеуетті шығындардың мөлшерін азайту, кепілдік, кепілдік, қорларды сақтау және тәуекелдерді бөлісу.

Сақтандыру бір жағынан, бизнесті және халықтың әл-ауқатын қорғау құралы ретінде, ал екінші жағынан - табыс әкелетін қызмет түрі. Сақтандыру - бұл шаруашылық жүргізуші субъектілерге зиянды (залалды) өтеу жүйесі және белгілі бір жағдайларда арнайы сақтандыру қорларынан азаматтарға жәрдемақы тағайындау, олар мақсатты жарналар есебінен қалыптастырылады[6].

Бағалы қағаздарды хеджирлеу - бұл бағаны немесе пайданы сақтандыру нысаны ретінде валюта бағамдарының, азық-түлік бағаларының, пайыздық мөлшерлемелердің және болашақта басқа да факторлардың жағымсыз өзгерістері нәтижесінде қаржы операцияларының тәуекелдерін алып тастауға немесе шектеуге мүмкіндік беретін шаралар жүйесі.

Әртараптандыру - бір-бірімен байланысты емес көптеген өндірістерді бір мезгілде дамыту, қызмет түрлерін кеңейту және өнім ауқымын кеңейту. Әртараптандыру капиталдың шоғырлануы мен орталықтандырылуы негізінде жүзеге асырылады. Мүмкін болатын залалдар мөлшерін қысқарту тәуекелге ұшыраған активтер бойынша абсолютті лимиттерді (шектеулерді) белгілеуді көздейді. Шектеулер кезінде тәуекел деңгейінің төмендеуі несиелер көлемін, қаржы ресурстарын және сату көлемін шектеу арқылы жүзеге асырылады. Бұл шектеулер үздіксіз жұмыс істеу үшін жеткілікті деңгейге дейін төмендетілуі керек.

Кепіл - бұл бір адам (кепілгер) борышкердің міндеттемелерін толық немесе ішінара орындау үшін басқа кредитор алдындағы жауапкершілікті өзіне алатын заңды келісім[7]. Тәуекелдерді төмендету әдістерінің бірі кепіл болып табылады. Бұл жағдайда, егер дебитор (кепіл беруші) тиісті міндеттемелерді орындамаса, кредитор (кепіл ұстаушы) кепілге салынған мүліктің құнынан өз талаптарын қанағаттандыруға құқылы. Активтердің кепілі қарыз алушының несие туралы келісімдер бойынша міндеттемелерінің ең көп таралған және дәстүрлі кепілдігі болып табылады. Кәсіпорындардың жоспарларын жүзеге асыру кезінде туындайтын тәуекелді өтеу және жұмыста әртүрлі сәтсіздіктерді жою ақша қаражатын резервтеу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Қамтамасыз ету үшін ақшалай қаражатты резервтеу инновациялық жобаның өзіндік құнына әсер ететін ықтимал тәуекелдер мен жобаны іске асырудағы ауытқулардан құтылу шығындарының арасындағы байланысты қарастырады.

Тәуекелдерді басқару құралы ретінде қызметкерлердің мінез-құлық қауіпсіздігін төмендету мыналарды көздейді: қауіп тудыратын аумақтарды қоршау; қызметкерлердің мінез-құлқын бақылау, қосымша оқыту және нұсқаулық көрсету; айыппұлдарды белгілеу және жазатайым оқиғаларды, артық шығындарды және басқа шығындарды қайта қабылдайтын жеке тұлғалар мен бөлімшелер үшін сақтандыру тарифтерінің арттыру.

Жобаны бірнеше орындаушылар (инвесторлар, конструкторлар, құрылысшылар, тапсырыс берушілер) әзірлегенде және іске асырған кезде, әрбір қатысушы жоспарланған жұмыс көлемін орындайды және белгілі бір тәуекелді орындайды. Әртүрлі орындаушылардың (агенттердің) осындай процедуралық бөлімі тәуекелдерді бөлу деп аталады.

Кәсіпорын алдында тұрған күрделі мәселелерді шешу, сондай-ақ бизнесті табысты жүргізу үшін дағдарысты еңсерудің нақты стратегиялары бар.

Кірістердің өсуін арттыру стратегиясын бағаны төмендету, өнімді нарыққа шығару, өнімдерді жетілдіру және т.б. арқылы сатудың өсуін қамтамасыз етуге бағытталған. Егер сұраныстың икемділігі төмен болса, сату бағасын төмендете отырып, сату көлемін ұлғайта алмайсыз. Бұл стратегия шығындардың азаюын және залалсыздық нүктесін тұрақтандыруды қарастырмайтын кәсіпорындар үшін тән. Бұл жағдайда рентабельділікті қалпына келтіру құралы- қолда бар өндірістік қуаттарды арттыру болып табылады.

Шығындарды азайтуға бағытталған қалпына келтіру стратегиясы, егер құрылымы жеткілікті түрде икемді болса және шығындарды үнемдеудің көптеген көздері болса, әдетте, егер кәсіпорын өзінің залалсыздық нүктесіне жақындағында ұсынылады.

Активтерді сату және қызмет көрсетуді төмендету стратегиясы ақша ағынының қозғалысы ерекше назар аудару қажет болған кезде қолданылады. Бұл стратегия ұйымның активтерінің (жер, жабдықтар, патенттер, еншілес компаниялар және т.б.) бір бөлігін сатуды, сондай-ақ қызметті қысқартуда (рецессиядағы өнімнің бір бөлігін өндіруден, ескі кәсіпорындарды жабу немесе сатудан, қызметкерлер санының қысқаруынан, алыс нарықтардан және т.б.) ұсынылады.

Жедел әрекет етуді қажет ететін дағдарыс жағдайында әдетте қалпына келтіру стратегиясының әр түрлі комбинациясы қолданылады. Мұндай комбинацияларды жаңа басшылар жиі пайдаланады, олар өздерінің көзқарастарынан қажетті өзгерістерді жүзеге асыруға еркіндік береді.

Осылайша, дағдарысқа қарсы басқарудың негізгі кезеңдері:

- қаржылық жағдайдың диагностикасы және өндірістік қуаттарды дамыту перспективаларын бағалау;
- кәсіпорынды қаржылық сауықтыру бойынша бизнес-жоспарды әзірлеу;
- қаржылық сауықтыру процесін реттеу;
- кәсіпорынның қаржы-экономикалық дағдарысының тереңдігіне және оны еңсеру жөніндегі шаралардың тиімділігіне баға беру;
- дағдарысқа қарсы процедураларды таңдау және енгізу.

Ұйымдар тәуекелдің әрбір нақты түрін (экономикалық, инвестициялық, басқару және т.б.) алдын-ала зерделеу керек және қолайсыз жағдайлардың (қауіптердің, шығындардың) пайда болуын болдырмау үшін тиісті шараларды қабылдауы қажет.

Кәсіпорын үлкен масштабта орын алған тәуекелдің, ұйымның тиімді орындай алмайтын, қызмет түрімен айналыспағаны жөн.

Бұл жағдайда тәуекелден аулақ болу керек (қауіпті аймақтарға «қатыспау»). Кейбір кәсіпорындар мұндай бағыттарда маршруттарды және технологияларды өзгерту, лимиттерді белгілеу, қатынауды бақылау, транзакцияларды жеделдету және т.б. арқылы уақытты қысқартады.

Кәсіпорын қате таңдалған әрекеттерге байланысты сәтсіздікке ұшыраса, онда бұған дейінгі саладағы жағдайды талдау арқылы қазіргі стратегияны қайта қарау қажет. Стратегияны қайта қарау кәсіпорынның күшті жақтары, оның бәсекелестік мүмкіндіктері мен нарықтағы позицияларды нығайтуға бағытталған болуы керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Александров В.Г. Антикризисное управление: теория, практика, инфраструктура: учеб. пособие / В.Г. Александров - М.: Издат-во БЕК, 2002. 533 с.
2. Крыжановский В.Г. Антикризисное управление: учеб. пособие для технических вузов / В.Г. Крыжановский, В.И. Лапенков, В.И. Лютер -М.: ПРИОР, 2003. 432 с.
3. Ларионов И.К. Антикризисное управление: учеб. пособие/ 4-е, перераб. и доп./ И.К. Ларионов М.: Издат.-торговая корпорация «Дашков и К°», 2005. -292 с.
4. Вяткин В.Н., Гамза В.А., Екатеринославский Ю.Ю., Хэмитон Дж.Дж. Управление риском в рыночной экономике. -М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. -195 с.
5. Маренков Н. Л., Касьянов В. В. Антикризисное управление: учеб. пособие. 2-е изд. -Ростов н/Д: Изд-во «Феникс», 2005. 508 с.
6. Ельсуков В. П., Каменков В. С, Конанов Б. И., Мирониченко А. И. Антикризисное управление предприятием. -Минск: Аверсэв, 2003. -574 с.
7. Волков В.П., Ильин А.И., Станкевич В.И. Экономика предприятия: учеб. пособие. Минск.: Новое знание, 2003. -667 с.

Т.К.Қуанғалиева, Г.К.Амалбек

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Проблемы антикризисного управления предприятием

Аннотация. Кризисное управление является важным и актуальным вопросом для казахстанских компаний. В Казахстане созданы все условия для участия в предпринимательстве. Большинство организаций не могут переодолеть кризис, следовательно, увеличивается рост обанкротившихся организаций.

Рассмотрены риски, связанные с потерей стоимости предприятия, управлением расходами и неэффективными затратами.

Большое внимание уделяется факторам кризиса.

В статье рассматриваются этапы антикризисного управления, состояние кризиса и основные стратегии преодоления кризиса, а также способы снижения рисков в контексте риска и экономического развития.

Ключевые слова. Кризис, предпринимательство, антикризисное управление, банкротство, диверсификация, залог, стратегия, затраты.

Т.К.Куангалиева, Г.Қ.Амалбек

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Problems of Anti-Crisis Management of the Enterprise

Abstract. The problem of anti-crisis management in the Kazakhstan enterprise is important and actual today. Kazakhstan is rich in minerals and has great opportunities to participate in entrepreneurship. But companies can't cope with inefficient management.

The risks associated with the loss of enterprise value, cost management and inefficient costs are considered.

Much attention is paid to the factors of the crisis.

The article examines the stages of crisis management, the state of crisis and the main strategies for overcoming the crisis, as well as ways to reduce risks in the context of risk and economic development.

Key words: crisis, entrepreneurship, anti-crisis management, bankrupt, diversification, pledge, strategy, costs.

References

1. Alexandrov V.G. Anticrisisnoe upravlenie: teorija, praktika, infrastruktura: uchebnoe posobie [Crisis management: theory, practice, infrastructure: studies allowance] (Izdatel'stvo BEK, Moscow, 2002, 533p.).
2. Kryzhanovskij V.G., Lapenkov V.I., Luitер V.I. Anticrisisnoe upravlenie: uchebnoe posobie [Crisis management: studies. manual for technical universities] (PRIOR, Moscow, 2003, 432p.).
3. Larionov I.K. Anticrisisnoe upravlenie: uchebnoe posobie/ 4-e, pere-rab. i dop. [Crisis management: studies. manual / 4th, recycled and add] (Izdatel'stvo : torgovaja korporatsia "Dashkov i K", Moscow, 2005, 292p.).
4. Viatkin V.N., Gamza V.A., Ekaterinoslavskij U.U., Khemiton J.J. Upravlenie riskom v rynochnoi ekonomice [Risk management in a market economy] (ZAO "Izdatel'stvo Economica", Moscow, 2002, 195p.).
5. Marenkov N.L., Kasianov V.V. Anticrisisnoe upravlenie: uchebnoe posobie. 2-oe izd. [Crisis management: studies. allowance. 2nd ed.] (Izdatel'stvo "Fenix", Rostov n/D, 2005, 508 p.).
6. El'sukov V.P., Kamenkov V.S., Konanov B.I., Mironichenko A.I. Anticrisisnoe upravlenie predpriyatiem [Crisis Management Company] (Aversev, Minsk, 2003, 574 p.).
7. Volkov V.P., Il'in A.I., Stankevich V.I. Economica predpriyatia: uchebnoe posobie [Economics of Enterprise: studies. Allowance] (Novoe znanie, Minsk, 2003, 667p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Куангалиева Т.К. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Амалбек Г.Қ. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Kuangalieva T.K. - L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Amalbek G.Қ. - L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

**«Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰҰ хабаршысының
экономика сериясы» журналында мақала жариялау ережесі**

1. Журнал мақсаты. Экономика салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.

2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған 1 дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 408 кабинет) және vest_econom@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қабылданады. Сонымен қатар, автор(лар) ілеспе хат ұсынуы керек.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді.

4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап).

5. Мақаланың құрылымы

6. FTAMP <http://grnti.ru/> - бірінші жолдың сол жақтауында;

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; формуласыз, мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспесі, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі)

Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-іздістіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – *жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.*

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болу қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Мақаладағы формулалар тек мәтінде оларға сілтеме берілсе ғана номерленеді.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі

Мәтінде әдебиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіліде: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа

45 бет]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгілерін төмендегі **мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараныз**).

Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, теелефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

1. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) үш күн аралығында қайта қарап, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі керек. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылы 4500 тенге – ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Реквизиттер:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева МОН РК

Столичный филиал АО «Цеснабанк»

КБЕ16

БИН 010140003594

БИК TSES KZ KA

IBAN - KZ 91998ВТВ0000003104

За публикацию ФИО автора

**Provision on articles submitted to the journal
ECONOMIC Series of the Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU**

1. Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works in the fields of Economic Science

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail Vest_econom@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained. And you also need to provide the cover letter of the author(s).

Language of publications: Kazakh, Russian, English.

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations.

4. The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

GRNTI <http://grnti.ru/> - first line, left

Initials and Surname of the author (s) - center alignment, italics

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - center alignment, italics

Author's e-mail (s)- in brackets, italics

Article title - center alignment, bold

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - line spacing - 1, indent of the "red line" -1.25 cm, alignment in width.

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

In the article, only those formulas are numbered, to which the text has references.

All abbreviations, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on the financial support of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have

the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see below in the sample of article design).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be carefully verified. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge).

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Экономическая серия Вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева»

1. Цель журнала. Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ по экономическому направлению.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г.Астана, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 408) и по e-mail vest_econom@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией. А также автору(ам) необходимо предоставить сопроводительное письмо.

Язык публикаций: Казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. Схема построения статьи (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

ГРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, *город, страна* (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановку задачи, цели, историю, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – *межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.*

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными.

В статье нумеруются лишь те формулы, на которые по тексту есть ссылки.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 стр.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нерцензируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. ниже в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке) и на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Авторам в течение трех дней необходимо отправить корректуру статьи. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату (для сотрудников ЕНУ – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Мақаланы рәсімдеу үлгісі /Образец оформления статьи /Template

ГРНТИ 27.25.19

А.Ж. Жубанышева¹, Н. Темиргалиев², А.Б. Утесов³

¹²*Институт теоретической математики и научных вычислений Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан*

³*Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, Актюбе, Казахстан*

(E-mail: ¹axaulezh@mail.ru, ²ntmath10@mail.ru, ³adilzhan_71@mail.ru)

Численное дифференцирование функций в контексте Компьютерного (вычислительного) перечника

Аннотация. В рамках компьютерного (вычислительного) перечника полностью решена задача приближенного дифференцирования функций, принадлежащих классам Соболева по неточной информации, полученной от производного конечного множества тригонометрических коэффициентов Фурье-Лебега дифференцируемой функции... [100-200 слов]

Ключевые слова. Приближенное дифференцирование, восстановление по неточной информации, предельная погрешность, компьютерный (вычислительный) перечник.

Основной текст статьи должен содержать

- введение/постановка задачи,
- цели/история,
- методы исследования,
- результаты/обсуждение, заключение/выводы.

Список литературы

1. Темиргалиев Н. Компьютерный (вычислительный) перечник как синтез известного и нового в численном анализе// Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева -2014. –Т. 4. № 101. – С. 16–33.
2. Локуциевский О.М., Гавриков М.Б. Начала численного анализа. -М.: ТОО «Янус», 1995. -581 с.
3. Жубанышева А.Ж., Абикенова Ш. О нормах производных функций с нулевыми значениями заданного набора линейных функционалов и их применения к перечниковым задачам// Функциональные пространства и теория приближения функций: Тезисы докладов Международной конференции, посвященная 110-летию со дня рождения академика С.М. Никольского, Москва, Россия, 2015. – Москва, 2015. -С.141-142

А.Ж. Жұбанышева, Н. Темірғалиев, А.Б. Утесов

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің теориялық математика және ғылыми есептеулер институтыа, Астана, Қазақстан

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Компьютерлік (есептеуіш) диаметр мәнмәтінінде функцияларды сандық дифференциалдау

Аннотация. Компьютерлік (есептеуіш) диаметр мәнмәтінінде Соболев класында жататын функцияларды олардың тригонометриялық Фурье-Лебега коэффициенттерінің ақырлы жиынынан алынған дәл емес ақпарат арқылы жуықтау есебі толығымен шешілді... [100-200 сөз]

Түйін сөздер. Жуықтап дифференциалдау, дәл емес ақпарат бойынша жуықтау, шектік қателік, Компьютерлік (есептеуіш) диаметр.

A.Zh. Zhubanysheva, N. Temirgaliyev, A.B. Utesov

Institute of theoretical mathematics and scientific computations of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

K.Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, Kazakhstan

Numerical differentiation of functions in the context of Computational (numerical) diameter

Abstract. The computational (numerical) diameter is used to completely solve the problem of approximate differentiation of a function given inexact information in the form of an arbitrary finite set of trigonometric Fourier coefficients... [100-200 words]

Key words. Approximate differentiation, recovery from inexact information, limiting error, computational (numerical) diameter, massive limiting error.

References

1. Temirgaliyev N. Komp'yuternyj (vychislitel'nyj) poperechnik kak sintez izvestnogo i novogo v chislennom analize [Computational (numerical) diameter as a synthesis of the known and the new in numerical analysis], Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva [Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University], 4(101), 16–33 (2014). [in Russian]
2. Lokucievskij O.M., Gavrikov M.B. Nachala chislennogo analiza [Elements of numerical analysis] (Yanus, Moscow, 1995).
3. Zhubanysheva A.Zh., Abikenova Sh.K. O normah proizvodnyh funkcionov s nulevymi znachenijami zadannogo nabora linejnyh funkcionov i ih primenenija k poperechnikovym zadacham [About the norms of the derivatives of functions with zero values of a given set of linear functionals and their application to the width problems]. Tezisy dokladov Mezhdunarodnoj konferencii, posvjashhennaja 110-letiju so dnja rozhdenija akademika S.M.Nikol'skogo «Funkcional'nye prostranstva i teorija priblizhenija funkcionov» [International conference on Function Spaces and Approximation Theory dedicated to the 110th anniversary of S. M. Nikol'skij]. Moscow, 2015, pp. 141-142.

Сведения об авторах:

На каз.:

Жұбаньшева А.Ж. – Теориялық математика және ғылыми есептеулер институтының аға ғылыми қызметкері, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 33-411). E-mail: axaulezh@mail.ru.

Темірғалиев Н. – Теориялық математика және ғылыми есептеулер институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 33-325). E-mail: ntmath10@mail.ru.

Утесов А.Б. - физика-математика ғылымдарының кандидаты, Математика кафедрасының доценті, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, А.Молдағұлов даңғ. 34, Ақтөбе, Қазақстан. E-mail: adilzhan_71@mail.ru.

На рус.:

Жубаньшева А.Ж. – Старший научный сотрудник Института теоретической математики и научных вычислений, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатапаева 2, Астана, Казахстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 31-411). E-mail: axaulezh@mail.ru.

Темиргалиев Н. – Директор Института теоретической математики и научных вычислений, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатапаева 2, Астана, Казахстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 31-411). E-mail: ntmath10@mail.ru.

Утесов А.Б. - кандидат физико-математических наук, доцент кафедры Математики, Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, пр. А.Молдагуловой 34, Актөбе, Казахстан. E-mail: adilzhan_71@mail.ru.

На англ.:

Zhubanysheva A.Zh. – Senior researcher of the Institute of theoretical mathematics and scientific computations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan. Tel.: +7 (7172)709-500 (31-411). E-mail: axaulezh@mail.ru.

Temirgaliyev N. – Head of the Institute of theoretical mathematics and scientific computations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan. Tel.: +7 (7172)709-500 (33-325). E-mail: ntmath10@mail.ru.

Utesov A.B. - candidate of physical and mathematical sciences, Associate Professor of the Department of Mathematics, K.Zhubanov Aktobe Regional State University, A.Moldagulova Prospect, 34, Aktobe, Kazakhstan. E-mail: adilzhan_71@mail.ru.